

555 с. 6. Толковый словарь живого великорусского языка в 4-х томах / [авт.-состав. Даль В. И.]. – М. : Русский язык, 1989. – Т. 2. – 780 с. 7. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : закон України від 22 жовт. 1993 р. № 3551-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 45. – Ст. 425. 8. Про судоустрій та статус суддів : закон України від 7 лип. 2010 р. № 2453-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41–42, 43, 44–45. – Ст. 529. 9. Про статус народного депутата України : закон України від 17 листоп. 1992 р. № 2790-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 3. – Ст. 17. 10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань соціального захисту багатодітних сімей : закон України від 19 трав. 2009 р. № 1343-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 39. – Ст. 550. 11. Власть, демократія, привілеї : матеріали «круглого стола» // Вопросы философии. – 1991. – №7. – С. 46–67. 12. Про державну таємницю : закон України від 21 січ. 1994 р. № 3855-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12>. – Резолюція від 24.02.2012. 13. Козюк М. Н. Правовое равенство и привилегия депутатской неприкосновенности / М. Н. Козюк. – М. : Профиздат, 1987. – 386 с. 14. Малько А. В. Теория государства и права в вопросах и ответах : учеб.-метод. пособие / А. В. Малько. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Юрист, 2004. – 300 с.

Надійшла до редколегії 20.03.2012

Установлены и проанализированы общие и отличительные черты понятий «правовые льготы» и «привилегии». Сделан вывод о том, что привилегии являются отдельным конкретным проявлением правовых льгот.

The general and distinctive features of concepts «legal privileges» and «privileges» are established and analyzed. The conclusion that privileges is drawn by separate concrete display of legal privileges is made.

УДК 340.132(477)

О. О. Сидоренко

ПРИЗНАЧЕННЯ ТА МІСЦЕ ПРОЦЕДУРНИХ НОРМ У ПРАВІ УКРАЇНИ

Розглянуто процедурні норми у праві України. Проаналізовано їх призначення та місце у процесуально-процедурному механізмі.

У національному праві спостерігається тенденція до посилення призначення процедурних норм, що гарантують стійкість і цілісність правового середовища. Наявність процедурних норм є характерною для соціально-нормативного регулювання взагалі. Реалізація практично всіх різновидів соціальних норм потребує відповідних процедур. Для вирішення завдань з вдосконалення законодавства, що пов'язане з пошуками оптимальних форм та способів реалізації матеріальних норм права, які забезпечують суб'єктивні права, необхідні відповідні процедурні і процесуальні засоби та способи, що визначають порядок реалізації матеріальних і нематеріальних норм права. Кожна норма виконує своє соціальне

призначення регулятора суспільних відносин тільки тоді, коли вона може бути належним чином реалізована, а це напряму пов'язано з визначенням і закріпленням процедури її застосування. Тому не випадково у науці привертається увага до вивчення процедурно-процесуального механізму, виявлення напрямів його розвитку та оптимізації конструкції.

Окремі аспекти процедурних норм розглядаються в працях вчених у галузі теорії держави та права та інших галузевих наук, зокрема С. С. Алексеева, С. М. Братуса, Т. Ю. Барішпольської, В. М. Горшенєва, Ю. І. Гревцова, А. П. Гетьмана, П. Є. Недбайла, С. М. Олейнікова, В. Н. Скобелкіна, С. В. Передеріна, А. С. Піголкина, П. М. Рабіновича, Л. В. Распутіної, І. Б. Шахова та інших.

Метою статті є виявити призначення та місце процедурних норм у системі процедурно-процесуального механізму.

Процурно-процесуальний правовий механізм є складним правовим явищем, що характеризується різними формами впливу правових засобів на суспільні відносини в галузі забезпечення прав. Норми та правовідносини, що входять до його складу, за своїм змістом і цілями не мають матеріального характеру та не є однорідними.

Слід зазначити, що у загальній теорії права отримав визнання поділ правових норм на матеріальні (такі, що встановлюють бажане правило поведінки, права та обов'язки суб'єктів) та процесуальні (такі, що регламентують порядок, форми і методи реалізації прав та обов'язків, встановлених у нормах права) [1, с. 150].

Поняття «процесуальні норми» розуміється науковцями у вузькому та широкому сенсі. Так, В. І. Камінська норми організаційного та процедурного характеру вважає процесуальними в широкому значенні цього слова [2, с. 87]. Така думка викликала заперечення деяких вчених [3, с. 198], і тому ці норми отримали назву «процесуальних», «процурних», «процурно-процесуальних», «організаційно-процесуальних» тощо.

Якщо йдеться про узагальнююче поняття, то, на нашу думку, необхідно визначити який саме термін вважається більш широким: «процес» або «процедура».

Одні автори вважають більш широким поняття «процес» [4, с. 198], інші – «процедура» [5, с. 9], треті вважають їх рівнозначними [6, с. 25]. «Кожна процедура є процес, але не кожний процес може вважатися процедурою. Що стосується правової діяльності державних та громадських органів, то ці терміни можуть застосовуватися як рівнозначні» [7, с. 12].

С. С. Алексеев відзначав, що при використанні тих чи інших понять необхідно враховувати традиції, що склалися в науці та на практиці, застосовуючи їх до певних видів діяльності окремих органів [8, с. 12]. Тому не випадково регламентацію діяльності різних державних органів багато авторів називають «процедурою», а не «процесом» [9, с. 175–176]. Зустрічаються й випадки, коли у назві

роботи використовуються терміни «процесуальний», а в тексті – «процедура» та «процедурний» [3, с. 54, 84]. Відомий вчений В. М. Горшенюв пов'язує ці два поняття та вказує на процедурно-процесуальні акти, процедурно-процесуальну регламентацію та діяльність [10, с. 4–6].

Законодавство країни є сукупністю правил, які регулюють усі прояви людського життя, основним нормативним актом якого є Конституція, що закріплює основні положення, які набувають подальшого розвитку в інших нормативно-правових актах [11, с. 3–11]. До всіх нормативно-правових актів висувається велика кількість вимог, що повинні забезпечити апіорі найбільш правильне виконання зазначених положень. Успіх залежить як від чіткості задекларованих норм, так і від їх виконання [12, с. 8]. Умови виконання, порядок та строки виконання правових процедур врегульовані законодавством.

Сьогодні не існує єдиної думки про місце процедурних норм у системі права, але можна говорити про наявність процедурних норм у системі законодавства України. Беручи до уваги особливості процедурних норм, які виявляються передусім у спеціальному призначенні такої норми права, яка регламентує, закріплює порядок (послідовність), дає свого роду «інструкцію» до дій, можна прослідкувати розташування процедурних норм у нормативно-правових актах.

Відзначимо, що за кількісним складом процедурні норми значно перевищують процесуальні, але за ступенем регламентації відповідних форм діяльності поступаються процесуальним.

Процедурні норми є відносно самостійним елементом механізму правового регулювання правовідносин. Роль будь-яких правових норм як регуляторів суспільних відносин полягає у тому, що за їх допомогою здійснюється упорядкованість, організованість відносин, усі вони зводяться у «єдині межі». Тому особливисті процедурних норм є те, що, регламентуючи одні відносини, вони упорядковують виникнення та реалізацію інших.

Іноді в науковій літературі зустрічаються спроби ототожнити процедурні та процесуальні норми. Перші у даному випадку йменуються «процесуальними» [13, с. 23]. Визнання цих норм процесуальними може призвести до розмивання меж, які складаються між матеріальними та процесуальними нормами. Маючи декілька загальних ознак, процедурні та процесуальні норми розрізняються, по-перше, за сферою застосування. Так, процедурні норми регулюють будь-яку діяльність, що спрямована на виконання прав та обов'язків (наприклад, у процесі укладання договорів суб'єкти не застосовують, а використовують права, передбачені законом). Регламентацію з укладання договорів здійснюють сааме процедурно-правові норми. По-друге, процедурні норми регламентують порядок діяльності будь-якого органу, а не тільки створеного для правозастосування. По-третє, у процедурних нормах містяться певні

вимоги до порядку реалізації прав та обов'язків суб'єктами правовідносин. По-четверте, сфера дії процесуальних норм є значно вузкою порівняно зі сферою дії процедурних.

У підзаконних актах частіше зустрічаються процедурні норми. Це здійснюється в тому випадку, коли підзаконний акт видається спеціально для регулювання конкретного виду правовідносин, регламентує послідовність та фактичність здійснення певних дій, які мають здійснюватися саме в тому порядку, який докладно наведено в підзаконному акті (прикладом можуть бути різні інструкції).

Важливість та сила правових процедур, а також текст, насичений процедурними нормами, проявляються, наприклад, у закріпленні процедурних правил у постановах Верховної Ради України, які визначають регламент діяльності як самої Верховної Ради, так і інших органів державної влади. Нагадаємо, регламент – це правовий акт, що детально визначає внутрішню організацію і лад діяльності державних органів. Регламент приймається, як правило, самим цим органом, на основі й відповідно до закону, що визначає правовий статус цього органу. Процедура-регламент має на меті встановлення найбільш доцільного, раціонального, економічного, єдиного та уніфікованого порядку виконання управлінських робіт органом, підрозділом, службовцем. Регламенти встановлюються для типових і стабільних видів управлінських робіт або їх елементів, не заважаючи, а навпаки, сприяючи проявам їх творчості та евристичного змісту. Йдеться про такі роботи, як засідання колегіальних органів, службових нарад, діяльність атестаційних та кваліфікаційних комісій, виїзди співробітників у службові відрядження, організація робочого часу тощо. У процедурі-регламенті нема сторін, пов'язаних процесуальними відносинами та змагальністю. Наприклад, постанова українського парламенту «Про процедуру розгляду питання про обрання Голови Верховної Ради України, Першого заступника та заступника Голови Верховної Ради України четвертого скликання».

Основні і процедурні норми з погляду змісту повинні бути погоджені та взаємопов'язані. Основою для такого узгодження має бути зміст основних норм: процедурні норми погоджуються з основними, а не навпаки. В ідеалі процедурні норми повинні міститись якщо не в самому законі, то в окремому правовому акті, який або приймається разом із основним законом, або в основному законі має бути посилання на той документ, який містить перелік процедур та порядок їх здійснення. Це дасть можливість впорядкувати відносини, уникнути випадків, коли теоретичні положення неможливо втілити на практиці, тому що не відомий механізм, не встановлено порядок втілення норм.

Процедурні норми не повинні стосуватися змістовної сторони основних норм, а тим більше суперечити їм. Доля процедури – порядок реалізації [14].

Таке розміщення процедурних норм разом із «основними нормами» дасть змогу максимально ефективно використовувати для практичного втілення положень нормативного акта процедурні механізми.

Говорити про ефективність того чи іншого явища доцільно в аспекті його функціонування або дії, взаємодії, тобто з використанням принципу діяльності. В іншому випадку видається неможливим визначити, наприклад, ефективність нормативного акта або правової установи без відповідного аналізу дії норми, без вивчення діяльності трудового колективу, її результатів за певною системою показників. Іншими словами, ефективність є однією з властивостей, що відображає якісно-ціннісний аспект її розуміння. Ефективність права, правового засобу, ефективність законодавчого органу, судової системи слід шукати не в тексті правового акта, а в діяльності конкретних суб'єктів. Серед багатьох умов ефективності дії права науковці відокремлюють ті, які щодо всіх інших є найбільш загальними та застосовуються до: а) змісту норми права; б) практики її застосування; в) стану правосвідомості громадян [15, с. 169].

У сучасному законодавстві не існує «спеціальних», окремих процедурних законів. Можна відзначити більшу процедурність локальних нормативних актів, таких як інструкції, порядки, правила порівняно із загальними законами, що, як правило, встановлюють матеріальними нормами загальні положення та відсилають шукати в інших джерелах практичні вказівки, як саме втілювати встановлені норми та як застосовувати їх на практиці.

Таким чином, слід зазначити, що процедурні норми посідають важливе місце у системі правових норм національного законодавства. Призначення зазначених норм полягає у тому, що вони є юридичними гарантіями під час реалізації матеріальних норм права та характеризують процесуально-правове становище. Їх характерною ознакою є те, що вони не тільки встановлюються державою за допомогою законодавства, але й розробляються суб'єктами правовідносин самостійно.

На сьогодні немає фундаментальних теоретичних досліджень щодо цих питань. Але важливість норм, які регламентують здійснення процедур як у рамках матеріального права, тобто коли немає конфлікту між сторонами або порушень законодавства, так і в разі ускладнень, результатом виникнення яких стає судочинство, в якому задіяні процедурно-процесуальні норми, безперечна. Предметний аналіз та дослідження процедури загалом і процедурних норм зокрема дасть можливість запобігти випадкам, коли теоретичні положення нормативних актів не можливо втілити на практиці, тому що не відомий механізм, не встановлено порядок втілення норм. В умовах сьогодення актуальним стає випередження практикою теорії, реальні відносини породжують такі ситуації, які просто не врегульовані законодавством. Потрібно працювати в

напрямі уникнення таких ситуацій. Подальший розвиток дослідження цього правового явища може допомогти добирати для застосування найбільш доречно процедуру та не допустити погіршення ситуації в будь-якій сфері суспільного життя, а особливо у сфері застосування права.

Список літератури: 1. Копейчиков В. В. Загальна теорія держави та права : навч. посіб. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова ; ред. В. В. Копейчиков. – К. : Юрінком, 1997. – 317 с. 2. Каминская В. И. Демократические основы советского социального правосудия / В. И. Каминская. – М. : Наука, 1965. – 392 с. 3. Юридическая процессуальная форма: теория и практика / П. Е. Недбайло, В. М. Горшенева. – М. : Юрид. лит., 1976. – 278 с. 4. Попов В. И. Некоторые проблемы административного процесса в связи с системой законодательства / В. И. Попов // Юридические гарантии применения права и режим социалистической законности. – Ярославль : Изд-во Яросл. ун-та, 1976. – С. 198. 5. Субботенко В. К. Право на пенсию и процедурные правоотношения : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. / Субботенко Владимир Константинович. – М., 1975. – 183 с. 6. Лучин О. В. Процессуальные нормы в советском государственном праве / О. В. Лучин. – М. : Юрид. лит., 1976. – 168 с. 7. Скобелкин В. Н. Обеспечение трудовых прав рабочих и служащих (нормы и правоотношения) / В. Н. Скобелкин. – М. : Юрид. лит., 1982. – 167 с. 8. Алексеев С. С. Социалистическая ценность права в советском обществе / С. С. Алексеев. – М. : Юрид. лит., 1975. – 261 с. 9. Демократия и право развитого социалистического общества : материалы Всесоюз. науч. конф. 21–23 нояб. 1973 г. / отв. ред.: Денисов А. И., Иванов Г. В., Кригер Г. А. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1975. – 511 с. 10. Горшенев В. М. Методологические проблемы теории юридического процесса в условиях развитого социализма / В. М. Горшенев // Юридические гарантии применения права и режим социалистической законности. – Ярославль : Изд-во Яросл. ун-та, 1976. – С. 3–9. 11. Конституція України : закон України від 28 черв. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30 – Ст. 141. – Зі змінами. 12. Копиленко О. Л. З історії законодавства про громадянство України / О. Л. Копиленко. – К. : Парлам. вид-во, 2001. – 208 с. 13. Рабинович П. М. Упрочение законности – закономерность социализма / П. М. Рабинович. – Львов : «Вища школа», 1975. – 260 с. 14. Протасов В. Н. Юридическая процедура / В. Н. Протасов. – М. : Юрид. лит., 1991. – 79 с. 15. Кудрявцев В. Н. Правовое поведение: норма и патология / В. Н. Кудрявцев. – М. : Наука, 1982. – 287 с.

Надійшла до редколегії 20.03.2012

Рассмотрены процедурные нормы в праве Украины. Проанализированы их предназначение и место в процедурно-процессуальном механизме.

The procedural rules in the law of Ukraine are considered. Their purpose and place in a procedure-process mechanism are analyzed.